

Mimari Bağlam Olgusunun Mimarlık Öğretisine Dönüşümü

Transformation of the Architectural Context Phenomenon into Architecture Doctrine

Melisa ALAGÖZ¹, Deniz GÜNER²

Gönderilme Tarihi: 15.05.2022 - Kabul Tarihi: 20.10.2022

Özet

Bağlam olgusunun mimarlık yazınında 1950’lerde ilk kez görülmesinde, modern mimarlığın söylemsel olarak inşa edildiği 1930’lardan beri yaygın olarak kullanılan vernaküler, yerellik, bölgeselcilik gibi bir dizi kavram etkili olmuştur. Bağlam olgusunu mimari söylem olarak dolaşıma sokan ve yaygınlaştıran yazılı ve sözlü medya, aynı zamanda kıtalararasında gelişen tepkisel bir mimarlık tarihyazımına da neden olmuştur. Modernleşmenin ve modern mimarlığın yarattığı yabancılaşma duygusu karşısında giderek artan “endişeler,” 1950’lerden itibaren Avrupa ve ABD merkezli olmak üzere çift kutuplu bir dizi tepki ve karşı-tepki silsilesini doğurmuş, bağlam olgusunun anlam coğrafyasını genişleterek birçok alt açılımın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Çalışmada, Avrupa ve Amerika merkezli mimarlık tarihyazımlarının etkisiyle bağlam kavramının içeriğinin nasıl değiştiği ve dönüştüğü incelenecektir. Bağlam kavramının bütüncül bir öz arayışı olarak başlayan anlamının zaman içinde nasıl çoğullaştığı, başka kavramlar doğurduğu ve bir mimarlık öğretilerine dönüştüğü irdelenecektir. Bu konseptasyonu üreten öncü aktörler ile onların metinleri de hermeneutik bir yaklaşımla tartışmaya açılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Bağlam, Yerellik, Modern mimarlık, Mimari bağlam, Yer-olmayan.*

Abstract

A series of concepts such as vernacular, locality and regionalism, which have been widely used since the 1930s, when modern architecture was discursively constructed, were influential in the first appearance of the context phenomenon in the architectural literature in the 1950s. Architectural printed media, which circulated and disseminated the context phenomenon as architectural discourse, also caused reactive architectural historiographies that developed between two continents. Increasing "concerns" in the face of alienation created by modernization and modern architecture caused a series of reactions and counter-reactions starting from the 1950s, mainly in Europe and the USA. In this study, it will be examined how the concept of context has changed and transformed under the influence of European and American architectural historiographies. It will be examined how the meaning of the concept of context, which started as a holistic search for essence, proliferated in time, gave birth to various concepts and turned into an architectural doctrine. The leading actors who produced this concept and their texts will also be discussed with a hermeneutic approach.

Keywords: *Context, Locality, Modern architecture, Architectural context, Non-place.*

Atıf: Alagöz, M. ve Güner, D. (2022). Mimari bağlam olgusunun mimarlık öğretilerine dönüşümü. *Modular Journal*, 5(2), 135-154.

² Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık- Bina Bilgisi Bölümü, melisa.alagoz@ogr.deu.edu.tr | ORCID: 0000-0002-9895-1669

² Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık- Bina Bilgisi Bölümü, deniz.guner@deu.edu.tr | ORCID: 0000-0002-4440-6024

1. Giriş

Anlamı üreten ve taşıyan dil gibi kelimelerin, kavramların ve olguların da zaman içinde anlamları, içerikleri ve kullanım biçimleri değişir, dönüşür. Kültürel karşılaşmaların bir sonucu olarak farklı coğrafyalarda içerikleri ve anlamları da gündelik hayat ve yaşayan bir dil içinde sürekli yeniden üretilir. 20. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren etimolojik araştırmalar ve zihniyet tarihi çalışmaları bu anlam kaymalarını görünür kılmakla kalmaz, yeni kavram ve olguların ortaya çıkışlarını takip etmeyi de mümkün kılar. Bağlam kavramının Transatlantiğin iki kıyısında farklı niyetlerle gündeme getirildiği, ABD ve Avrupa arasındaki kültürel fark nedeniyle kavramın anlam evreninin tepkiler ve karşı-tepkilerle, yani gerilimli bir biçimde geliştiği görülmektedir. Söylemlerin ve karşı-söylemlerin kıtalararası yolculuğu üzerinden bağlam kavramının bu çift odaklı tarihselliğine ve birbirine dolanık yapısına bakıldığında, temelinde bir öz arayışının olduğu ve modern dünyanın yarattığı bu kaybın telafi edilmesine yönelik süregiden endişenin bağlam kavramında sürekli anlam değişimi yaşattığı görülmektedir.

Çalışmada, modern hareketin aidiyet duygusunu yok eden dinamikler karşısında duyulan endişeyi giderme ve içinde yaşanılan dünyayı anlamlı kılma çabası olarak, bağlam ve yer kavramlarının anlam değişimi okunmaya çalışılmıştır. Bu okuma, Avrupa ve Amerika merkezli mimarlık tarihyazımı, akademi ve medya üzerinden irdelenmiştir. Çalışmada Avrupa ve Amerika merkezli okunan bağlam kavramı ve yer, yerellik, eleştirel bölgeselcilik gibi alt açılımlarının mimarlık yazınında nasıl yer aldığı ve dönüştüğü hermeneutik yaklaşım yöntemiyle değerlendirilmiştir.

Mimar öğretim üyesi Tayfun Gürkaş (2012) her mimari metnin bir mimarlık tarihi olduğunu söyler. Bağlamla ilgili yapılan çalışmalar da ister istemez tarihyografik olarak ilerleyebilmektedir. Yer ve kültürel konumlanış yerine kronolojiye ağırlık veren tarihyografik anlatıların eleştirisi olarak bağlam tartışmaları bu çalışmada, Avrupa ve Amerika merkezli karşılıklı tepkiler silsilesi olarak okunmaya çalışılmıştır. Bu hedef doğrultusunda mimarlık tarihyazımında yer edinmiş bağlam hakkındaki mimari söylemlere, Avrupa ve Amerika merkezli mimari medyada yer alışı ve kültürel konumlanışları üzerinden bakılmaktadır. Elde edilen bulgular neticesinde, 1930'lu yıllardan 1980'li yıllara kadar Avrupa ve Amerika merkezli mimarlık tarihyazımının mimarlık öğretilerine dönüştüğü ortaya konulmuştur. 1960'lardan sonra fiziksel olduğu kadar kültürel uyumlanmanın aracı olan bağlam olgusunun küreselleşmenin etkisiyle birlikte bütüncül olma hayalinin 1990'lara kadar terk edildiği vurgulanmıştır. 1990'lı yıllardan günümüze ise çok anlamlı muğlak bir söylemsel inşaya dönüşerek, her verinin bağlam kabul edilebileceği "ilişkisel yaklaşımlar bütünü" etrafında geliştiğinin altı çizilmiştir.

Bu kapsamda çalışmanın amacı, 1930'lardan itibaren modern hareketin avangart ve eleştirel damarını kaybederek coğrafyalarüstü bir üsluba dönüşmesine tepki olarak gelişen ve Akdeniz vernakülerinden beslenen bağlam olgusunun ortaya çıkışı ve II. Dünya Savaşı sonrasında Uluslararası Üslup'a karşı bir tepki olarak yerelliğin öne çıkarılışının Avrupamerkezli mimarlık yazını tarafından nasıl ele alındığı, Avrupa ve

ABD mimarlık tarihyazımı tarafından içeriğinin ve anlamının hangi koşullar içinde, hangi aktörler tarafından nasıl inşa edildiğini gözler önüne sermektedir.

1.1 Çalışmanın Yöntemi

Bağlam kavramını ortaya çıkaran “tarihsel koşullar,” zaman içinde anlamının çoğullaşması ve yeni kavramlar doğurması, mimarlık öğretilerine dönüşmesi ve mimarlığın gündeminden çıkışı, bu konsepti üreten aktörlerin söylemlerini ve metinlerini hermeneutik bir yaklaşımla ele almayı zorunlu kılmaktadır. Bu konseptin kimin ve neyin aracılığıyla içeriğini ve anlamını dönüştürdüğünü açığa çıkarmak; alımlayan ve yorumlayan özne olarak onu nasıl anlamlandırdığımızı idrak etmek için kendimizi de işin içine dâhil etmemizi, kısacası bağlam olgusunun tarihselliğini hermeneutik bir yaklaşımla ele almamızı gerekli kılmaktadır. Hermeneutik yaklaşımın 20. yüzyıldaki en önemli figürlerinden biri olan Alman filozof Martin Heidegger de, modern dünyanın yarattığı kaybın farkında olarak Antik Dünya’ya bakmamızı önererek “(...) anlamaya yönelik bir başlangıcın öncelikle unutulmuş soruları hatırlamakla başlanması gerektiğini, bu sorulara verilen kavramların değişim ve dönüşümünü görmek içinse sorunun kendini ilk ifşa ettiği yere dönerek düşünmemiz gerektiğini” bizlere hatırlatır. Eski Yunancada yorumlama anlamına gelen *hermeneuein* kelimesinden türeyen Hermeneutik, insan yaşamındaki üretilen her şeyi anlamayı ve yorumlamayı hedefleyen bir kavramdır (Fıncıoğulları, 2016). Modern dönemde felsefi bir karakter kazanan yaklaşım, eserin ortaya çıktığı dönemin tarihsel koşullarını, yazarın iç dünyasını ve niyetlerini, kavramların kültürlerarası yolculuklarını alımlayan ve yorumlayan kişinin bakış açısından bağımsız düşünülemez. Bu nedenle, bağlam olgusunun hangi tarihsel koşullar içinde ortaya çıktığı, kavramın anlamını geliştiren ve dönüştüren kişilerin içinde buldukları koşullar, söylemlerin mimari medya yoluyla transatlantiğin iki kıyısına yaptığı yolculuklar ve karşılaştıkları tepkiler, hermeneutik bir bakış açısıyla irdelenerek bu gerilimli kutuplaşma ve bağlam konseptinin değişken zihniyet tarihi gözler önüne serilmeye çalışılmıştır. Öte taraftan bu bakış açısıyla, modern mimarlık tarihyazımının öncü figürlerine ve anlatılarına içinde yaşadığımız coğrafyadan ve zaman diliminden bakmanın, fiziksel çevreyi analiz etmeye yarayan operatif bir tasarım aracına, bir mimari doktrine dönüşmüş bağlam olgusuna karşı bizlere eleştirel bir mesafelenme kazandırması da hedeflenmektedir.

Bu kapsamda çalışma dört alt bölüme ayrılmış ve ilk bölümde bağlam kavramının hangi koşullarda ortaya çıktığından, Avrupa ve ABD’nde birbirlerine verilen karşılıklı tepkilerden, kavramın giderek kaybolan anlamlarından ve nasıl alt açılımlar barındırdığından bahsedilecektir. İkinci bölümde kavramın içeriğinin dönüşmesinde etkili olan medyadaki görünürlüğünden ve üçüncü bölümde de akademide yer edinmesinden bahsedilecektir. Dördüncü bölümde ise küreselleşme çağında giderek soyutlaşan anlamlarından ve literatüre kazandırdığı ilişkili yeni kavramlardan bahsedilecektir. Son bölümde ise günümüzde bağlam kavramının geldiği nokta tartışılırken, kavramın anlam evreninin çoğullaşmasına karşıt olarak miadını dolduran bağlam olgusunun giderek buharlaşmasından ve mimarlık gündeminden çıkışından bahsedilecek, tartışmalar değerlendirilip, yorumlar derlenecektir.

2. Avrupa ve A.B.D. Mimarlık Yazınında Bağlam Kavramının ve Alt Açılımlarının Ortaya Çıkışı

Her yerde geçerli olma iddiasındaki modernist işlevsel kent önerileri, II. Dünya Savaşı sonrasında evrensellik-yerellik anlamında yoğun tepkiler almıştır. Le Corbusier önderliğinde, mimarlık tarihçisi ve CIAM sekreteri Sigfried Giedion'un organize ettiği 1933'de Atina'da gerçekleştirilen "Fonksiyonel Kent" temalı 4. CIAM Kongresi'nde alınan kararlar doğrultusunda kentleri barınma, dinlenme, çalışma ve ulaşım bölgelerine ayıran fonksiyonel kent yaklaşımı benimsenmiş ve modern mimarlığın ilkeleri belirlenirken, aynı zamanda yerele ve yerelliğe önem veren ilk arayışlar da görünür olmaya başlamıştır.

19.yüzyıldan itibaren Avrupalı gezginlerin ve mimarların *Grand Tour* güzergâhlarında yer alan Akdeniz yerleşimleri ve vernaküler mimarisi, modern mimarlığın üretimi için hem ilham hem de kaynak olmuştur. Modern mimarlığın yer, yerellik ve kentsel alan ile sorunlu ilişkisi 1950'lerden çok daha öncelere, 1930'lara dek uzanmaktadır. Modern mimarlığın başlarda sahip olduğu eleştirelilikten ve avangart pozisyondan çıkarak üslupsal bir şablona dönüşmesinde, Akdeniz vernaküler mimarlığının beyaz, soyut ve kübik mimarisi ile 1930'larda kurulmaya çalışılan söylemsel köken inşası da oldukça etkili olmuştur (Güner 2021, Erten 2021). Bağlam kavramının 1950'lerde gündeme gelmesinden önce Avrupa ve Amerika merkezli mimarlık yazını "Akdenizli" modernizm konusunda hemfikir bir noktadadır. Le Corbusier'den Louis I. Kahn'a Alvar Aalto'dan Frank L. Wright'a Akdeniz coğrafyasının kırsal yerleşimleri ve yerel mimarlıkları 1930'lu yıllardan itibaren modern hareketin öncülerinin yoğun ilgisini çekmiştir.

Şekil 1. Bağlam olgusunun ortaya çıkışında etkili olan önemli figürlerin konumları

"Akdenizli" modernizm anlayışı, 1932'de Procida ve Ischia adalarını ziyaret eden Amerikalı mimar Bernard Rudofsky'nin sonradan "mimarsız mimarlık," "kendiliğinden mimari," "soysuz mimarlık" gibi ifadelerle tanımlayacağı vernaküler mimarlığa olan ilgisini de açığa çıkarmıştır (Lecce,2018). 1935 yılında tasarladığı *Per una Casa per Procida* adlı yazlık ev önerisi, Bernard Rudofsky'nin modern mimarlık ile Akdeniz coğrafyasının iklim, kültür ve yaşam alanı arasındaki kadim ilişkiyi keşfetmesine neden olmuştur (Rossi, 2018). Ada Louise Huxtable'nin "modern hareketin usta ikonoklastı" olarak nitelendirdiği Bernard Rudofsky, Museum of Modern Art'da (MoMA) 1964

yılında açtığı “*Architecture Without Architects: A Short Introduction to Non-pedigreed Architecture*” başlıklı sergisi ve sonradan yerel mimarının vazgeçilmez referans eserlerinden biri haline gelecek olan sergi kataloğu/kitabı ile “mimarsız mimarlık” yaklaşımını, “yerel,” “anonim,” “kendiliğinden,” “yerli,” “kırsal” terimlerini açıklamak için kullanmaya başlamıştır (Theocharopoulou, 1999).

Yere ait hissetmek ve modern mimarlığın bu hisle bağlantı kuramayan rasyonel üretimleri ve birbirine benzeyen üretimleri neticesinde “bölgeselci” olarak adlandırılan kültürel-coğrafik yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bölgeselcilik yaklaşımlarının modern mimarlığın kültürel-coğrafik farklılıkları göz ardı eden, ideal olarak sunulan tektipleştirici yapılarına karşı A.B.D.’de bir tepki olarak ortaya çıkmasında Amerikalı mimarlık tarihçisi Lewis Mumford’un 1940’lı yıllardaki söylemleri etkili olmuştur. Mumford’un bakış açısına göre mimarlıkta “bölgeselcilik,” yerel kültür, iklim, topografyaya önem veren, bölgeye özgü yapı malzemelerini ve tekniklerini önemseyen bir anlayıştır.

Rudofsky’nin modern hareket ile Akdeniz vernaküleri arasında sağlamaya çalıştığı yakınlaşmaya karşıt olarak A.B.D.’deki kültürel iklim, yerellik-modernlik gerilimini devam ettirme eğilimindedir. 1941 yılında Alabama Koleji’nde verdiği dört seminerini *The South in Architecture* adıyla kitaplaştıran Lewis Mumford ve bölgeselciliğe dair düşüncelerini kaleme aldığı “The Regionalism of H. H. Richardson” başlıklı makalesi, Avrupa kıtasında farklı alınmış ve İsviçreli mimarlık tarihçisi Sigfried Giedion tarafından modern harekete zıt bir yaklaşım olarak görülmüştür (Aycı, 2008, s.9). Mumford aslında makalesinde modern harekete karşı çıkmamış, hem modern olabilmenin hem de her kültürün kendini gerçekleştirebilmesinin öneminden bahsetmiştir:

“Bir insanda olduğu gibi, her kültür hem kendisi olmalı hem de kendini aşmalıdır: sınırlarından en iyi şekilde yararlanmalı ve bunların ötesine geçmelidir; taze deneyime açık olmalı ve yine de bütünlüğünü korumalıdır (Mumford, 1941, s.101).

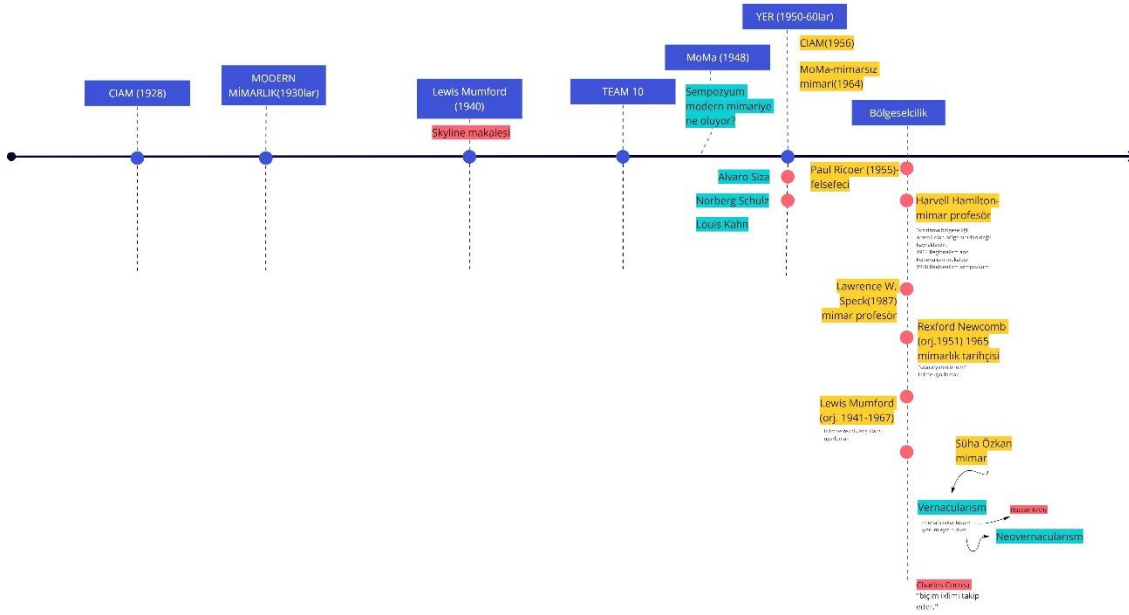
Mumford’un kesin bir şekilde bölgeselciliğe ya da modern harekete karşıt duruş sergilemeyen bu orta yolcu tavrı daha sonraları filizlenecek olan “Eleştirel Bölgeselcilik” yaklaşımına zemin hazırlayarak, Avrupa ve ABD arasındaki gerilimi daha da artırmıştır.

II. Dünya Savaşı’nın sonunda modern hareketin Uluslararası Üslup’a dönüşerek A.B.D.’de yaygınlaşmaya başlaması beraberinde karşı-tepkileri de doğurmuştur. Mumford, 1947 tarihli “The Sky Line: Status Quo” makalesinde Uluslararası Üslubu sorgulamış, “modernizmin yerli ve insani bir biçimi, arazinin, iklimin ve yaşam tarzının özgür ama göze batmayan bir ifadesi” olarak gördüğü ve “Bay Region Style” olarak adlandırdığı, Kaliforniya’da yaygınlaşan ve mimarlık tarihçilerinin çok sonraları görünür kıldıkları bu az bilinen modernizm hareketini övmüştür.

Bölgeselcilik yaklaşımının ise çok fazla alt açılımı bulunmaktadır. 20. yüzyıl ortalarından itibaren mimarlık alanında ortaya çıkan yer ve bağlam tartışmalarını antoloji formatında derleyen Vincent B. Canizaro, *Architectural Regionalism: Collected Writings on Place, Identity, Modernity, and Tradition* (2007) adlı kitabında yazarların, teorisyenlerin, mimarların, tarihçilerin, politikacıların, sosyologların yer, kültür, kimlik

ve modernitenin etkilerine değindikleri tartışmalarda ortaya çıkan şeyin “ortak bir endişe” olduğunu ve her bölgeselci yaklaşımın birbirlerinden farklı olduğunu belirtir.

Amerikalı mimar Harwell Hamilton Harris ile görüşlerine katılan mimar Lawrence Speck de bölgeselciliği, kısıtlayıcı ve tarihselci varyantlarının aksine özgürleştirici bir uygulama olarak görmüşlerdir (Canizaro, 2007).

Şekil 2. Tarihsel süreç içinde bağlam kavramının gelişimi

Günümüzün önemli Hollandalı mimarlık kuramcılarında Roemer van Toorn (2004) ise 21. yüzyılda eleştirel bölgeselciliğin geldiği durumu 2004’te kaleme aldığı “*Hayallerin Sonu mu? Güncel Hollanda Mimarlığında Gerçeklik Tutkusu ve Bunun Sınırları*” makalesinde oldukça net tarif etmiştir:

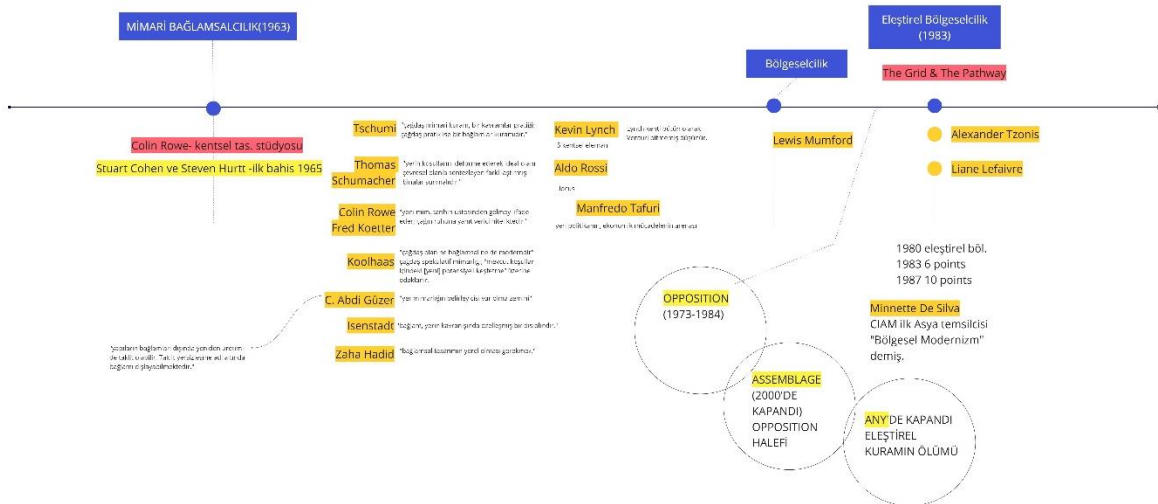
“Her ne kadar eleştirel bölgeselciliğe karşı bir yakınlık duysam da, bu yaklaşımın yitik ve genellikle kırsal bir peyzaja çok fazla öykündüğünü, fazlasıyla rahat ve marjinal olduğunu, (mimarlığın senaryosuna yardım edebileceği hayatın kendisinin yerine mimarlığa aşırı bir aşk duyduğunu düşünüyorum...”

Amerika ve Avrupa’daki karşılıklı gerilim devam ederken Türkiye’de ise başta Turgut Cansever olmak üzere 1982-2007 yılları arasında Ağa Han Mimarlık Ödülleri Genel Sekreterlik görevini de üstlenmiş olan mimar Süha Özkan da yazılarında ve işlerinde bölgeselciliğe önem veren mimarlar arasındaydı. Turgut Cansever sadece biçimi değil, kültürel içerik, inanç sistemi ve tarihsel deneyimi de önemseyerek, kendi mimarlık pratiği ile ilişkilendirmeye çalışıyordu (Demirgüç, 2006). Özkan ise yerelinde “muhafazakâr” ve “yorumlayıcı” tutum olarak iki genel yaklaşım gözlemlediğinden bahsetmekteydi. Özkan’a göre muhafazakâr tutuma en önemli katkıyı yapan kişi ise Mısırlı mimar Hassan Fathy’dir (Özkan, 1985). Uluslararası mimarlığı, mimarlık kültürünün kaybı olarak gören ve düz çizgilerden oluşan evlerin, yolların çeşitlilik hissini yok ettiğini söyleyen Fathy (Ultav ve Sahil, 2004), geleneği yeniden

canlandırmayı istiyordu. Özkan, yerelliğin bu yorumlayıcı tutumunu “neovernakülerizm” (*neovernacularism*) olarak tanımlamakta ve bu yaklaşımın, yerel mirası çağdaş işlevler ve ihtiyaçlar için yeniden canlandırmayı hedeflediğini iddia etmekteydi (Özkan, 1985).

Eleştirel Bölgeselcilik’in tohumlarını ise Avusturyalı akademisyen Liane Lefaivre ve Yunanlı mimar Alexander Tzonis, *Architecture in Greece* adlı dergide 1981 yılında yayımlanan “The Grid and the Pathway” isimli makalelerinde atmışlardır. Steven A. Moore (2005), “Critical Regionalism: Architecture and Identity in Global World” isimli makalesinde Tzonis’in eleştirel bölgeselciliğin kökenlerini 17.-18. yüzyıl İngiltere Pitoresk Hareket’ine değin götürdüğünden bahsetmektedir.

Amerikalı mimarlık tarihçisi Kenneth Frampton ise felsefeden ilhamla bölgeselciliğin kökenlerini daha kültüralist bir kökene bağlar. Frampton, Fransız düşünür Paul Ricoeur’un “kendini fark eden yerel yaşam” olarak sık sık dile getirdiği tanıma referans vererek Ricoeur’un “Nasıl modern olunur? Nasıl kaynaklara geri dönülür? Eski hareketsiz medeniyet nasıl canlandırılır? Ve evrensel medeniyette nasıl yer alınır?” (Ricoeur, 1965) gibi sorularını modernizm ile ilişkilendirir. Frampton, modernizmi reddetmeden yeri önemseyen mimari pratiklere dikkat çekerek, orta yolu bulmaya çalışan bu mimari yaklaşımlar için söylemsel olarak bazı direnç noktaları inşa etmiştir. Frampton’ın 1983 yılında altı nokta ile başlayıp (“*Six Points for an Architecture of Resistance*”), ardından 1987 yılında on noktaya (“*Ten Points of an Architecture of Regionalism: A Provisional Polemic*”) çıkararak genişlettiği ve “direnç noktaları” adını verdiği bu formülasyon, temelinde modern dünyanın görselliğine karşıt olarak “dokunsallık, yer-bağlam, yerel verilerin kullanılması: iklim-ışık, topografya, tektonik” gibi değerlere odaklanmıştı.

Şekil 3. Bağlam kavramının tarihsel ilerleyişi

Frampton, üslupsal bir akım olan modernizm yerine modern harekete ve onun motivasyonlarına önem vererek, bu hareketin farklı coğrafyalarda çeşitli çözümler

ürettiğine dikkat çekmiştir. Öte taraftan Frampton Eleştirel Bölgeselcilik'in, yerel ile modern arasında uzlaşmacı bir düşünce tarzı olduğunu savlaması ve sürekli güncellediği yeni direnç noktaları oluşturması belki de eleştirel bölgeselciliğin pek de sağlam bir zemine oturmadığını göstermektedir. Yenilenen eleştirel bölgeselcilik ilkelerinin tutarlı bir çizgide ilerlemeyişi, Frampton'ın bu uzlaştırıcı yaklaşımına karşı-eleştirileri de getirmişti. Eleştirel Bölgeselcilik'in modern hareketin yereli tahakküm altına almasına ön ayak olduğu bir karşı-eleştiri olarak Nikos Salingaros (Salingaros, 2022) tarafından sıklıkla gündeme getirilmişti.

Amerikalı mimar Charles Moore (2005) ise “modern-olmayan bölgeselcilik” (*nonmodern regionalism*) adını verdiği yaklaşımında eleştirel bölgeselciliğin ne yüzeysel ne de nostaljik olduğunu savunmaktaydı. Frampton'ın çizdiği kanalda ilerleyen Moore, hegemonik evrensel değerler karşısında yerel değerlerin bir direniş olarak nasıl korunabileceğini sorguluyordu. 1950'li yıllarda konuya direkt katkı sağlayan, Süha Özkan'a göre en önemli bağlamsal mimarlardan biri olan ve CIAM'ın ilk Asyalı temsilcisi, Sri Lankalı kadın mimar Minnette De Silva, Avrupa modernizmi ile yerel mimari pratikleri kaynaştırdığı kendi yaklaşımını “Bölgesel Modernizm” olarak adlandırarak, eleştirel bölgeselciliğin öncü figürlerinden biri olarak tarihe geçmişti (Özkan,2021).

Zaman içinde devamlı içeriği yenilenen Eleştirel Bölgeselcilik anlayışı toprağı sürekli değiştirilen bitkiler gibi kök salamamış ve tam anlamıyla çiçeklenememiştir. Bu sırada bağlama dair yaklaşımlar görüşler ve karşıt-görüşler olarak birbirlerini beslemeye devam ederken, Avrupa'da savaş sonrası travmanın etkisiyle işlevsellik anlayışı gündeme gelmiş, Amerika'da ise kültürel dönemeçte bağlamsız bir mimarlık olamayacağı fikri yaygınlık kazanmaya başlamıştı. Dönemsel koşulların da etkisiyle bağlam konusu, politik, fiziki ve sosyal koşullardan etkilenerek gündeme gelmekteydi. Bağlam olgusunun da tarihsel koşullardan bağımsız düşünülemediği, tek başına bir anlam üretilemeyeceği görülmekteydi.

3. Bağlam Kavramının Medyada Görünürlüğü

Mimari medya, imgelerin, fikirlerin, akımların doğmasında, yayılmasında ve sonlanmasında her zaman oldukça etkili ve önemli bir ortam olmuştur. En hızlı iletişim ve etkileşim araçlarından biri olan basılı medya, herkesin birbirinden etkilendiği oluşumların ve yeni fikirlerin büyümesine yardımcı olmuş, 1920'lerden günümüze kadar mimari beğenileri ve tartışmaları da belirlemiştir. Özellikle 1930'lardan itibaren yerel mimariyi ön plana çıkaran sözlü, görsel, yazılı medya, bağlam olgusunun hep gündemde kalmasını sağlamış ve taşıdığı söylemler sayesinde kitleleri derinden etkilemeyi başarmıştır.

Yaygınlaşması ve benimsemesi 1960'ları bulmasına karşın yerel mimariye olan mimari medyanın ilgisi, 1930'lu yıllarda Akdeniz coğrafyasında görülmeye başlanmıştır. İtalya'da *Casabella* dergisinin editörlüğünü yapan Giuseppe Pagano, 1935 yılında “Documenti di Architettura Rurale” (*Documenting Rural Architecture*) isimli makalesinde yerel mimarinin insanın ilk ve ani zaferinin bir temsili, toprak, iklim, ekonomi ve teknolojiyle ilişkili bir belge olduğundan bahsetmektedir (Sabatino ve Pagano, 2010). Ertesi yıl İtalya'da yapılan Milano Trienali'nde (*Milan Triennale*)

düzenlenen *Italian Rural Architecture (Architettura Rurale Italiana)* sergisinin kataloğunda vernaküler yapıların sunulmuş olması, yerel mimariye olan bu ilginin diğer göstergelerinden biridir (Pagano, 2010) (Şekil. 1). Eski kıta Avrupa’da giderek artan bu tarih bilinci transatlantiğin diğer tarafında, yeni kıta Amerika’da da eş zamanlı olarak yankı bulamaktaydı. Bauhaus’un önemli kadın tasarımcılarından biri olan Sibyl Moholy-Nagy, A.B.D.’ne göç ettikten sonra “kendisine sığınak arayan insanın tarihinin aynı zamanda çevreyle olan ilişkisinin de tarihi olduğunu” söylerken Amerika’daki süregiden yüksek modernizm ve Uluslararası Üslup hayranlığı karşısında hiç kimsenin ilgilenmediği bir konuya odaklanmış ve 1955 yılında yayımladığı *Native Genius in Anonymous Architecture in North America* kitabında A.B.D.’deki anonim mimarlıkları inceleyerek, bölgesel, vernaküler ve yerel mimari örnekleri fotoğrafik olarak belgelemiştir. Bu kitabın sınırlı etkisine karşın, Bernard Rudofsky’nin 1964 yılında New York Modern Sanatlar Müzesi MoMA’da açtığı “*Architecture Without Architects: A Short Introduction to Non-pedigreed Architecture*” sergisi ve eşlik eden kitap oldukça ses getirmiş, yerellik fikrinin uluslararası mimarlık ortamında benimsenmesinde ve yaygınlaşmasına mimari medya doğrudan etkili olmuştur.

Şekil 4. Boscotrecase'deki evlerin görünümü. Giuseppe Pagano, “Documenti di architettura rurale”, 1935.

Bağlam tartışmalarına önerdiği morfolojik ve tipolojik analiz yöntemleriyle çok önemli katkılar sağlayan bir diğer önemli figür, ilk yazılarını Rogers’ın editörlüğünü yaptığı *Casabella Continuita* dergisinde yayımlayan Aldo Rossi’dir. Rossi, 1966 yılında yayımlanan ve mimarlık kuramına önemli katkılar sağlayan *Şehrin Mimarisi (The Architecture of the City)* adlı kitabında bağlam kelimesini hiç kullanmasa da, “tip”i oluşturanlar arasında “yer” (*locus*), “bellek” ve “tarih” kavramlarını saymakta ve yer olgusunu “binalar ve çevresi arasındaki ilişki” olarak tanımlamaktadır (Rossi, A., 1982, s.127). Avrupa’da bağlam tartışmaları İtalya merkezli olarak ilerlerken A.B.D.’de ise modernizm/postmodernizm tartışmaları yer ve bağlam tartışmalarına damgasını vurmaktadır. 1974 yılında ise Stuart Cohen’in ilk kez *Opposition* dergisinde yayımlanan “Physical Context/Cultural Context: Including It All” isimli makalesi, Robert Venturi, Denise Scott Brown ile Charles Moore ve Vincent Scully’nin “modern mimarlığın

dışlayıcı olduğu” ifadeleri üzerinden bir karşı duruş noktası ve yeni bir açılım bulma gayreti içindeydi. Kapsayıcı olma hedefi doğrultusunda Cohen, bağlamsalcılık yaklaşımını yalnızca fiziksel olan ile ilişki kurma anlayışının ötesine taşıyarak, “kültürel olan”ı da içerecek bir biçimde yaklaşımın içeriğini ve anlamını genişletmekteydi. “Kapsayıcı olma” misyonu ile içeriği yeniden tarif edilen bağlamsalcılık, yapının yer ile olan ilişkisizliğini kabul etmemektedir. Cohen “fiziksel ve kültürel bağlam” hakkında ise şunları söylemekteydi:

“Önerdiğimiz şey fiziksel bağlamsalcılık (ki şu ana kadar bağlamsalcılık terimi bu anlama gelmekteydi) ve kültürel bağlamsalcılıktır; ilki nesnelere bağlamsalcılığı ve sonraki imgelerin bağlamsalcılığı anlamına gelmektedir.” (Cohen, 1974)

İşlevselciliğin ön plana çıktığı II. Dünya Savaşı sonrasında, yaşanan hızlı kalkınma ve yenilenme döneminin ardından modernizme yöneltilecek ağır eleştiriler 1960’lı yıllarda bağlam kavramının içeriğinin farklı güzergâhlarda ilerlemesine neden olmuş, transatlantiğin iki yakasındaki farklı tarihsel koşullar nedeniyle hem Avrupa hem de Amerika kıtasındaki temel kabullerde radikal farklılıklar gözlenmeye başlanmıştır. Aldo Rossi’nin yaya hareketi ile biçimlenmiş Avrupa kentlerini ve özellikle de tarihi ortaçağ İtalyan kentlerini incelediği çalışmasından farklı olarak, otomobile göre biçimlenmiş görece yeni Amerikan kentlerini görsel olarak analiz eden Amerikalı şehir plancısı Kevin Lynch ise *The Image of the City* adlı kitabında “kent imgesinin 5 içeriği” adını verdiği yollar, kenarlar, bölgeler, işaret öğeleri ve düğüm noktaları sayesinde bağlam olgusuna farklı bir içerik katmış, kenti ve bağlamı bu öğelerin zihinde oluşturdukları bilişsel imgeler üzerinden okuyan hareketli görsel algı yöntemini geliştirmiştir (Lynch, 2010).

1935-Documenting Rural Architecture makalesi	Giuseppe Pagano	Yerel mimarinin toprak, iklim, ekonomi ile ilişkisi
1936-Milan Triennale/ Italian Rural Architecture sergisi	Milano Trienali	Yerel mimariye olan ilgi
1936-Milan Triennale/ Italian Rural Architecture sergisi	Ernesto Rogers	Çevre (Ambiente)
1966- Şehrin Mimarisi (City of Architecture)	Aldo Rossi	Tip, Yer(Lokus), Bellek, Tarih
1974-Opposition/ Physical Context/ Cultural Context: Including It All	Stuart Cohen	Modern Mimarlığın Dışlayıcılığı

Şekil 5. Bağlam kavramına dair önemli figürler ve basılı medya

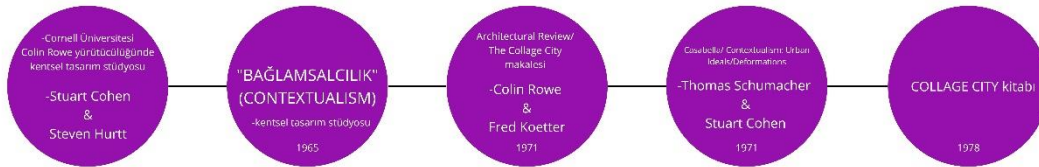
4. Bağlam Kavramının Akademiye Girişi

Gestalt psikolojisi yoluyla bağlam konusuyla daha önceden ilgilenmeye başlayan Amerikalı mimar Robert Venturi, “bağlam” kavramının kullanıldığı ilk akademik çalışmalardan biri olan ve Princeton Üniversitesinde 1950 yılında tamamladığı *Mimari Kompozisyonda Bağlam (Context in Architectural Composition)* isimli yüksek lisans tezinde, bir binanın (kentsel) bağlamının anlamını nasıl etkilediği sorusunu irdelemişti (Stierli, M., 2007). Venturi, çevresel koşulların bina ile ilişkisini parça-bütün ilişkisi içinde incelemekte ve bağlamdan şöyle bahsetmekteydi:

“...bir yapıya anlam veren şeyin onun bağlamı olduğudur. Ve buna bağlı olarak bağlamda bir değişimin anlamda bir değişim getirdiğidir” (Venturi, R., 1950).

Bağlam olgusunun akademik çalışmaların konusu olarak görülmeye başlanmasında Amerika kıtası için Robert Venturi'nin katkıları neyse, Avrupa kıtası için de Aldo Rossi'nin etkileri benzerdir. Her iki figür de bağlam olgusunun mimarlık kuramı içinde yer edinmesinde öncü roller üstlenmişlerdir. Venturi modernist ütopyaların tekdüzeliğine karşıt biri olarak, her zaman şehirlerin mevcut karmaşık hallerini ve çeşitliliklerini savunan biri olmuştur. II. Dünya Savaşı sonrasında yıkılan Avrupa kentlerinin hızla yeniden inşasında İtalya Ortaçağ şehirlerinin meydan, avlu, arkad gibi kentsel elemanlarının modern bir üslupla yeniden-inşa edilmesini eleştiren İtalyan mimar Aldo Rossi, şehirlerin tarihinin ve yerel dokusunun korunması gerektiğini savunmuştur. Rossi'nin hakikati önemseyen bu yaklaşımı, kentsel morfolojinin ve yapıların tarihi belge niteliği taşıdıkları ve korunmaları gerektiği fikrini doğurmuştur.

Bağlam kavramının kültürler ve kıtalararasındaki yolculuğu, tepkiler ve karşı-tepkiler olarak yankılanması ve giderek çoğullaşan anlamı nedeniyle üniversitelerde araştırma konusu olmaya başlamıştır. Colin Rowe'un yürütücülüğünde gerçekleştirilen Cornell Üniversitesi Kentsel Tasarım Yüksek Lisans Stüdyosu'nda Stuart Cohen ve Steven Hurtt'un başlattıkları tartışma sonrasında “bağlamsalcılık” (*contextualism*) kavramı ilk kez 1965 yılında mimarlık gündemine girmiştir (Anay ve Özten, 2017). Bu stüdyoda geliştirilen yaklaşımlar bütününe verilen “bağlamsalcılık” kavramını geliştiren Colin Rowe ve Fred Koetter, “The Collage City” isimli 1975 yılında *Architectural Review* dergisinde yayımlanan makalelerini geliştirerek, 1978 yılında aynı isimle kitap olarak da yayımlamışlardır. *The Collage City* kitabı, ütöpik ve geleneksel şehir planlama yaklaşımlarını tarihsel bir perspektiften incelerken, modern şehir ile geleneksel şehri karşılaştırmalı olarak ele alıp ve şehrin morfolojisini mimarlığın gündemine taşımaktaydı. Kitapta mimarın rolü de yeniden tanımlanarak, hem bilim insanı hem de *bricoleur* (elinden tamirat gelen maharetli kişi) olarak tariflenmişti. Rowe ve Koetter için mimari eserlerin her biri önemli olsa da, kitaplarında bu mimari eserlerin yapıllı çevre içinde birbiriyle ilişkilerinin önemine vurgu yapmışlardı (Rowe, C. ve Koetter, F., 1978).

Şekil 6. Bağlam kavramı ve akademideki süreci

The Collage City kitabının yayımlanmasından önce okulda geliştirdikleri bağlamsalcılık yaklaşımı üzerine Thomas Schumacher ve Stuart Cohen iki ayrı makale yayımlamışlardı. Schumacher'in “Bağlamsalcılık: Kentsel İdealler ve Deformasyonlar” (“*Contextualism: Urban Ideals/Deformations*”) isimli makalesi 1971 yılında

Casabella'da yayımlanmıştı. Schumacher, Cornell'deki Kentsel Tasarım Stüdyosu deneyimlerinden faydalanarak yazdığı bu makalesinde modern mimarlığın ütopyik olarak önerdiği kentlerdeki problemlere odaklanmaktaydı. Rossi'nin açtığı yol, yani yeni tasarlanacak kentler için geleneksel kentlerden yararlanma fikri, tarihi kentleri sınırlı olan A.B.D.'de de karşılık bulmuş, modern kentleri tasarlarken geleneksel kentlerin morfolojik düzenlerinden bir şeyler öğrenmek önem kazanmıştı. Fakat buradaki sorun, eski kentleri yeniden düzenlemek ile çözülecek kadar basit değildi ve bu gerilim şu şekilde ifade ediliyordu:

“Bir orta yola ihtiyaç duyduğumuz açıktır. Umutsuzca yapay bir geçmişe sığınmak ne kadar gerçek dışıysa, bu vahşi sistemin geleneksel kente hâkim olmasına ve onu tahrip etmesine izin vermek de o kadar kayıtsızcadır.” (Schumacher, 1971).

Bağlam kavramının akademiye girmesiyle birlikte 1970'li yıllara gelindiğinde mimari yayınlarda, derslerde, müfredatlarda, akademik çalışmalarda kavram sıklıkla gündeme gelmeye başlamıştır. Bunun neticesinde bağlam kavramı bir mimarlık öğretisine dönüşerek günümüzde de hala mimarlık eğitiminde ve pratiğinde tartışmaların odağında kendini göstermeye devam etmektedir.

5. Bağlamın Soyut Halleri (Yer ve Yer-Olmayan)

1960'lı yıllara kadar somut bir içeriğe ve fiziksel yapılı çevreye referans vererek ilerleyen bağlam kavramının anlamı, mimarlık gündeminde aidiyet ve kimlik tartışmalarının giderek önem kazanmasıyla ve aranılan “ideal öz”ün içsel de olabileceği duygusuyla anlam genişlemesine uğramış ve soyut bir anlam katmanı daha edinmeye başlamıştır.

1960'lardan itibaren gündeme gelmeye başlayan yer kavramı, modern mimarlığın eleştirel ve öncü özelliklerini kaybederek Uluslararası Üslup olarak tektipleştirici bir doktrine dönüşmesine tepki olarak, “yerin ruhu” (*Genius Loci*) ve “yer hissi” (*Sense of Place*) gibi birçok kavramı da içinde barındıran çoğulluğa sahip olmaya başlamıştır.

Norveçli mimar, mimarlık tarihçisi ve eleştirmeni Christian Norberg-Schulz, felsefe disiplininin mimarlık alanına girmesine öncülük ederek, Alman filozof Martin Heidegger'in varlık felsefesi ve fenomenoloji üzerine düşüncelerini mimarlık alanına taşıyarak, yer kavramına fiziksel ve kültürel tanımların ötesinde “ontolojik ve düşünsel” bir temel inşa eder. Bu sayede yer kavramı, “yerin ruhu” olarak adlandırılan ve fiziksel referansların dışında ancak fenomenolojik bir yaklaşımla alımlanabilen bir öze sahip olduğu anlayışı gelişir. Norberg-Schulz'a (1991) göre yer duygusu, modernist ideolojinin tersine aidiyet hissettiren, güven veren, iyi hissettiren bir olgudur. Öte taraftan, mimarlık disiplinin ontolojik arka planını gündeme getirdikleri için bağlam ve yer kavramlarının içerik olarak benzer olduklarını söylemek mümkündür (Güleç, 2011).

1960'lı yıllarda gündeme gelen bağlam tartışmaları, yer, yerellik ve vernaküler gibi kavramları dolaşıma soktuktan sonra, küreselleşme sürecinde yaşanan radikal değişimlerin de etkisiyle yeni kavramlar literatüre girmiştir. Fransız antropolog Marc Augé, içinde yaşadığımız dönemi “süpermodernite” olarak tanımlayarak, içinde akış halinde olduğumuz yapıları “yer-olmayan” (*non-place*) olarak kavramsallaştırmıştır. Augé, 1995'te yayımladığı *Non-Lieux: Introduction a une Antropologie de*

Supermodernite adlı kitabında iki tür mekân tanımlamıştır: “yer” (*place*) ve “yer-olmayan” (*non-place*). Augé’ye göre bir alanın yer olabilmesi için, tekrarlanan karşılaşmalarla ve deneyimlerle orada ilişkilerin kurulması gerekir. Ona göre yer, kimlik, ilişkiler ve tarihsellik üzerinden tanımlanır. Yer-olmayan kavramı, bu ilişkileri kuramadığımız, içinden akıp gittiğimiz ve anılar biriktiremediğimiz süpermarketler, havaalanları, AVM’ler gibi yapı tiplerini tanımlamaktadır (Augé, 1995). Mimarlık tarihçisi ve eleştirmeni Uğur Tanyeli (2012) ise yeri antropolojik açıdan tanımlayan Augé’nin kendisiyle çeliştiğini iddia etmektedir. Tanyeli’ye göre yer, antropolojik olarak tanımlanabiliyorsa yer, eylemlerimizle, edimlerimizle hatta varoluşumuzla yeniden inşa edilebilir. 1980’lerden itibaren sosyal ve beşeri bilimlerde yaşanan “mekânsal dönüş” (*spatial turn*) dikkate alındığında, mekân olgusu kadar yer olgusunun içeriği de sosyal bilimler tarafından radikal bir biçimde genişletilmiş ve dönüştürülmüştür.

Yer kavramı küresel çağın hızlı dünyasında insanın aidiyetini ve kendini sorguladığı, kapitalist sisteme uyum sağladığı noktada, kendiyi kalma halinin mekânsal boyutudur. Günümüz dünyasında kendini müdavimlik olarak gösteren yer hissi, küresel kapitalizmin mekânsal girdileriyle entegre olmuş durumdadır. Örneğin; “Üçüncü Dalga” (*3rd Wave*) kahve dükkanlarındaki mekânsallık yer hissini günümüzde geldiği durumu tüm açıklığıyla görünür kılar.

Müsavimlik gibi tekrar eden mekânsal pratikler ile yavaşça köklenen, zaman geçirdikçe ve anılar biriktirdikçe oluşan aidiyet ve yer hissine karşıt olarak günümüzdeki “Al-Götür” (*Take Away*) formatındaki kahve dükkanları, yalnızca mekanı tüketmekle kalmamakta, aynı zamanda küresel kapitalizmin akışkanlığına entegre olarak hızla “Al-Götür Yerleri”ne (*Take Away Places*) dönüşmektedirler. Küreselleşen kapitalizmin etkisiyle, sosyolog Zygmunt Bauman’ın “akışkan modernite” olarak tanımladığı internet çağında yer kavramı doğal olarak mimarlık kuramında önemini giderek yitirmekte ve yerini “yer-olmayan”, “yersizleşme” veya “yersizyurtsuzlaşma” (*deterritorialization*) gibi yeni tanımlara bırakmaktadır. Rıfat Gökhan Koçyiğit (2007), yersizleşmeyi “fiziksel çevreden kültürel değerler bütünlüğüne, tarihsel dönemsellikten kuramsal dizgeye çeşitli boyutlarda ya da kavrayışlar altında görülen bir bağımsızlaşma sorunu” olarak tanımlamaktadır. O da bu noktada Tanyeli’ye benzer şekilde yer ve bağlamın “sürekli olarak yeniden tanımlanması gereken bir düşünsel dizge olduğunu” söyleyerek, bağlamsızlığın olamayacağını savlamaktadır.

AVM’ler, süpermarketler gibi süpermodernite çağının yeni yapı tipleri ve küresel kapitalizmin karmaşık ve fragmanter kentsellik örüntüleri bağlam kavramının yalnızca fiziksel niteliklerle değerlendirilemeyeceğini görünür kılarken, tarihsel, coğrafik, kültürel koşullardan ziyade genişleyen ve büyüyen anlamıyla insanın varoluş sancılarını da içinde barındıran çok daha geniş ve otonom bir içeriğe ulaşmış gözükmektedir.

6. Günümüzde Bağlam Kavramına Kısa Bir Bakış

İnternet ağının yaygınlaşması sayesinde küreselleşmenin giderek hızlanmaya başladığı 1995 yılında Rem Koolhaas’ın “yer-olmayan” (*non-place*) kavramına vurgu yaparak kibarca “bağlamı boş ver” (*fuck context*) olarak çevrilebilecek söylemi büyük yankı uyandırmıştır (Koolhaas, 1995). Koolhaas, 21. yüzyıl kentlerini parçalı, dağınkı,

dinamik olarak nitelendirirken kentlerin öngörülemez şekilde gelişiminden ötürü bağlamın anlamsız ve geçersiz olduğunu savunmuştur.

Koolhaas'ın bu söylemi Frampton'un bir kurtarıcı olarak gördüğü ve sürekli güncellediği Eleştirel Bölgeselcilik'e de tepki olarak verilmiş radikal ve kesin bir tavidir. Koolhaas, Nijerya, Çin ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi Avrupa ve Amerika dışında yaptığı araştırmalar neticesinde Avrupamerkezci mimarlık tarihyazımının ve bağlam anlatılarının da çöktüğünü göstermektedir.

Koolhaas'ın da vurguladığı gibi 21. yüzyılda bağlam, iç bağlamla ilişkilenerken, kendi bağlamını yaratan yapıların ve “yer”le ilişki kurmaya çalışan yapıların ilişki biçimi haline gelmiştir. Hakan Anay ve Ülkü Özten (2017)'e göre bugünün mimarlığı iki temel konumda var olmaya çalışır: Birinci konum, Koolhaas'ın “bağlamı boş ver” (*fuck context*) söylemiyle desteklediği “büyüklük” kuramıyla ilişkili, bağlam karşıtı görünen yapılardır. Bu yapılar, iç-bağlamsalcı otonomi iddiasındadırlar ve dış bağlamı önemsemezler. İkinci konum ise, küreselleşmenin mimarlığı belirleyen tek girdi olacağı yönündeki “meta-bağlam” yaklaşımıdır.

Şekil 7. 19. ve 21. yüzyılda ulus-devlet, kimlik ve bağlam kavramlarının değişimi

Günümüzün fragmanlı büyüyen küresel kentlerinde kenti parça-bütün ilişkisi içinde, kompozisyon stratejileri kullanarak, Geştalt psikolojisi yaklaşımlarıyla okumaya çalışan Venturi ve Rowe'un yaptığı gibi okumak artık mümkün değildir. Koolhaas'ın da belirttiği gibi kent artık parçalı ve dinamiktir ve dolayısıyla da heterojen yapıdadır. Kentlerdeki bu çeşitlilik beraberinde çok katmanlılığı da getirmektedir.

Yerötesi kimliği nedeniyle Zaha Hadid 2010 yılında verdiği bir röportajda bağlam konusu sorulduğunda, eski bir binanın yanına yenisini yerleştirmek olarak görülen bağlam yaklaşımını “akışkanlık” ve “çok katmanlılık” gibi kavramlarla geliştirdiğini belirtmiştir (aktaran Güleç, 2011). Bağlamın bu çok katmanlılığı konusu birçok disiplinle ilişkili olarak hem çok muğlak hem de çok esnek bir anlam evreni yaratmaktadır. İhsan Bilgin (2001) bağlamın çok anlamlılığı üzerine şöyle bahsetmektedir:

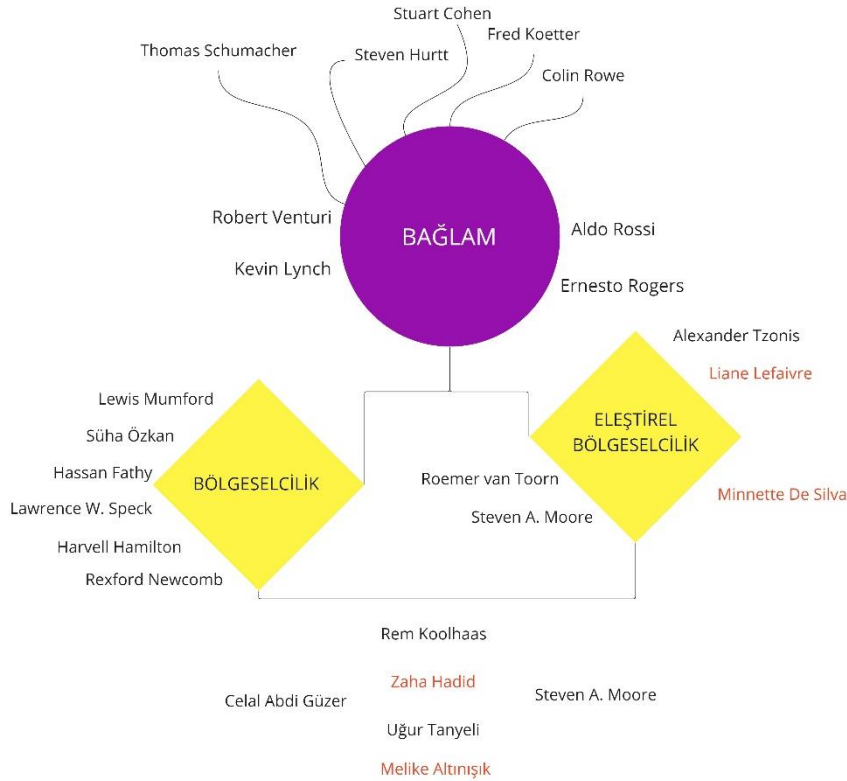
“(...) Bu kavram, her yerin belirli yöntemler kullanılarak yorumlanabilir, tarif edilebilir, anlaşılabilir bir özellikler örüntüsü, diğerinden farklı spesifik bir içerik

anlamına geldiğine işaret ediyordu. Bulunulan yerin belirli disiplinler bakış açıları aracılığıyla kavramsallaştırılması bu biçimiyle ilk kez gündeme geliyordu.”

Mimari nesne odaklı fiziksel bağlam yaklaşımı, günümüz mimarlığında yetersiz kalarak öznenin her seferinde yeniden kurduğu bir şeye, bir argümana ve söyleme dönüşmüştür. Bununla ilgili olarak Bilgin (2001), “Bağlam, her seferinde bir ‘durum tasviridir’. Bu durum hem özneye bağımlı hem de kültürel, tarihsel, coğrafi, toplumsal okumaları gerektirmektedir” demiştir.

Bilgin’in de bahsettiği gibi bağlam, fiziki ilişkilene yerine bu disiplinler bakış sonucunda, birden çok disiplinle ilişkili, soyut, inşa edilebilir, muğlak bir anlama sahip olmuştur.

Mine İnceoğlu ve Necati İnceoğlu (2004) mimarlıkta bağlamı, yapının yalnızca etrafıyla kurduğu fiziksel ilişkiler olarak değil, kültürel ve sosyal alanları da içine alan, bunların da alt açılımları olan “kavramsal bağlamlar”ın da olabileceğinden söz etmişlerdir.

Şekil 8. Bağlam tartışmasında ortaya çıkan alt açılımlar ve bazı figürleri

2012 yılında bağlamı “tikel ve sürekli değişen bir şey” olarak tanımlayan Tanyeli, 2021 yılında Melike Altınışık’la gerçekleştirdikleri “*Bağlamı İcat Etmek*” başlıklı buluşmada ise “bağlamın öznel bir inşa olduğunu” ifade etmiştir:

“Bugün yaşadığımız dünyada akla hayale gelebilecek her noktayı, bağlamsal bir veri olarak kabul etmek mümkündür. Bağlamlar tasarımcı tarafından gerçek anlamıyla düşünmektedirler.” (ArchNetworkTr, 2022).

Melike Altınışık Uğur Tanyeli ile gerçekleştirdikleri bu buluşmada kullanılacak yeni malzemelerin, teknolojilerin keşfedilmesi gerektiğinden ve sabit bir bağlam olmadığından, mimarların sonsuz sayıda çeşitlilik ürettiğinden bahseder:

“Biz mimarlar olarak bağlamı icat ediyoruz. Ama bağlamları gerçekleştirebilmek için de yeni araçlar keşfediyoruz. Keşiflerimiz sayesinde, başka disiplinlerin bizden önce icat ettiği araçların potansiyellerini keşfedip, onları yeniden yorumlayarak mimaride bir araç olarak kullanıyoruz.” (ArchNetworkTr, 2022).

7. Sonuç ve Tartışma

20. yüzyılın ilk çeyreğinde modern mimarlığın kendini meşrulaştırmak adına beyaz, yalın ve kübik Akdeniz vernaküler mimarlığını yüceltmesiyle başlayan yerelliğe olan ilgi, ironik olarak II. Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında modern hareketin eleştirisi için de yine aynı kaynaklara yönelinmesine neden olacaktır. Modern hareketin evrensel olma iddiası ve yerötesi pratiklerle tüm dünyaya yayılma arzusu, 1950'lerden itibaren bu argümanların ikna ediciliklerini yitirmeleri ve yarattıkları niteliksiz yeni çevreler nedeniyle yoğun eleştirilere maruz kalmış, tarihi kentleri anlamak, analiz etmek ve yeniden-üretmek amacıyla yeni metodolojik yaklaşımlar ve araçlar geliştirmeleri konusunda mimarlık ve kent kuramcılarını motive etmiştir. Savaşın yıkıcı izlerini onarmak, fragmenter kentleri yeniden bütünlüklü ve anlamlı kılmayı hedefleyen bu oldukça pragmatik ve operatif anlayış, fiziksel yapıyı çevreyi ve onun bilgisini yücelterek bağlam olgusunun doğuşuna da vesile olmuş gözükmektedir.

Modern dünyanın tüm ilişkileri çözen, bütünlük hayallerini bozan, aidiyet duygusunu yok eden dinamikleri karşısında duyulan endişeyi giderme, içinde yaşanılan dünyayı yeniden-bütünlüklü ve anlamlı kılma çabası olarak da okunabilir bağlam ve yer konsepsiyonlarının bu kısa ve gerilimli tarihi... Bağlam kavramını ortaya çıkaran transatlantiğin iki yakasındaki farklı tarihsel koşullar, Avrupa ve Amerika merkezli mimarlık tarihyazımının ve basılı medyasının da etkisi ile bağlam kavramını bir mimarlık öğretisine dönüştürerek, 1980'lerin ortalarına kadar ikna ediciliğini sürdürmüştür. Öte taraftan modern hareketin her yerde geçerli olma iddiası, kültürel karşılaşmaların yarattığı endişe kaynaklı yer, yerellik, öz, kimlik, bağlam, eleştirel bölgeselcilik gibi tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Bu endişeler, bazen hızlı değişimler karşısında duyulan bir kayıp öz arayışı olarak, bazen kültürel tahakkümler karşısında özgünlük ve otantiklik arayışı olarak, bazen de ontolojik bir anlam arayışı olarak kendini göstermiş ve bağlam kavramının anlam evreninin genişletmiştir. Modernleşmenin yarattığı kentsel patolojileri giderme iddiasındaki bağlam olgusunun 1960'lardan itibaren fiziksel olduğu kadar kültürel bir uyumlanmanın aracı olarak da düşünülmesi, küreselleşmenin etkisi ve artan yerötesi pratikleri sayesinde bu bütünlük ve uyum hayali de küreselleşme tartışmalarının yoğunlaştığı 1990'ların ortasında nihayet terk edilebilmiştir.

Küreselleşmenin akışkan çağında bağlam, fiziksel olma durumundan ziyade birden çok disiplin ve durumla ilişkili, çok anlamlı ve muğlak bir söylemsel inşaya dönüşmüştür. Bugünün mimarlığında bağlam kavramı, çok katmanlı okuma gerektiren coğrafi, sosyal, tarihi, fiziki, politik, psikolojik, ekonomik, kültürel, vb. her verinin özne tarafından bağlam kabul edilebileceği bir “ilişkisel yaklaşımlar bütünü” (*relational approaches*)

etrafında gelişmektedir. Bu sebeple bağlam olgusu, 21. yüzyılda, fiziksel ve kültürel uyumlanmanın aygıtı olma görevinden kendini kurtardıkça, aynı zamanda teori-pratik arasındaki tutarlılığa işaret eden söylemsel alanın ve öznelliğin içine doğru giderek daha fazla sıkışmaya başladığı görülmektedir.

Yazarın Katkı Oranı

Sıra	Adı soyadı	ORCID	Yaziya katkısı*
1	Melisa ALAGÖZ	0000-0002-9895-1669	1, 2, 3, 4, 5
2	Deniz GÜNER	0000-0002-4440-6024	1, 2, 3, 4, 5

*Katkı bölümüne ilgili açıklamanın karşılığında gelen rakam(lar) yazılmıştır.

1. Çalışmanın tasarlanması
2. Verilerin toplanması
3. Verilerin analizi ve yorumu
4. Yazının yazılması
5. Kritik revizyon

Kaynaklar

Augé, M. (1995). From places to non-places. *Non-Places: Introduction To An Anthropology of Supermodernity*, New York: Verso Publication, s: 75-115.

Aycı, H. (2008). *Yerelin içerisindeki evrenseli aramak: Eleştirel Bölgeselcilik'in öne çıkan kavramları aracılığıyla Han Tümertekin'in B2 ve SM evlerine bir bakış* (Yayın No. 269969). [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

Bilgin, İ. (2001). Emre Arolat'ın ekranı, *Arredamento Mimarlık* (139), 57-59.

Canizaro, V. (2007). *Architectural regionalism: Collected writings on place, identity, modernity, and tradition*, Princeton Architectural Press.

Cohen, S. (2017). Mimarlıkta bağlamsalcılık tartışmasına bir bakış. H. Anay ve Ü. Özten (Ed.), *Mimari bağlamsalcılık* (s. 30-61). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları.

Dağlıoğlu, E. K. (2020). Mimarlıkta bağlamsalcılık tartışmasına bir bakış. H. Anay ve Ü. Özten (Ed.), *Mimari bağlamsalcılık* (s. 62-78). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları.

Demirgüç, U. (2006). *Mimarlıkta eleştirel bölgeselcilik ve Turgut Cansever* (Yayın No. 223371).[Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi], YÖK Tez Merkezi.

Erten, E. (2020). Beyazı nasıl bilirdiniz? *Betonart*, (66), 27-28.

Fırıncıoğulları, S. (2016). Sosyal bilimler ve hermeneutik üzerine kısa bir değerlendirme, *Sosyoloji Dergisi* (33), 37-48.

- Frampton, K. (1983). Towards a critical regionalism: Six points for an architecture of resistance. H. Foster (Ed.), *The anti-aesthetic essays on postmodern culture*, (s. 16-30). Bay Press.
- Güleç, G. (2011). *Çağdaş mimarlıkta bağlamın yeniden kavramsallaştırılması üzerine eleştirel bakış*, (Yayın No. 312756).[Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi], YÖK Tez Merkezi.
- Güner, D. (2020). Akdeniz’de beyaz mitinin kültürel inşası. *Betonart*, (66), (10-11).
- Gürkaş, T. (2012). Mimarlıkta tarihyazımı. *Arredamento Mimarlık*, (254), (79)
- Harris, H. H. (1978). Regionalism. V. B. Canizaro (Ed.), *Architectural regionalism: Collected writings on place, identity, modernity and tradition* (s. 67-69). Princeton Architectural Press.
- Harris, H. H. (1978). Regionalism. Vincent B. Canizaro (Ed.), *Architectural regionalism: Collected writings on place, identity, modernity and tradition* (s. 57-65). Princeton Architectural Press.
- İnceoğlu, M. ve İnceoğlu, N. (2004). *Mimarlıkta söylem - kuram ve uygulama*. Tasarım Yayın Grubu.
- Koçyiğit, G. R. (2007). *Mimarlıkta yersizleşme ve yerin yeniden-üretimi* (Yayın No. 213921). [Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi] YÖK Tez Merkezi.
- Koolhaas, R. ve Mau, B. (1995). *S, M, L, XL*. Monacelli Press.
- Kökner, S. (2021). Vernaküler. Burak Altınışik (Ed.) *Mimarların Dilindekiler*, *Arredamento Mimarlık*, (344), (80-81).
- Lecce, C. (2018). The Italian design history from a different perspective: The case of Ico Parisi, *Pages on Arts and Design*, (85-113).
- Lynch, K. (2010). *Kent imgesi*, çev: İrem Başaran, Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Moore, S. A. (2005). Technology, place, and nonmodern regionalism, Vincent B. Canizaro (Ed.), *Architectural regionalism: Collected writings on place, identity, modernity and tradition* (s. 432-446). Princeton Architectural Press.
- Mumford, L. (1950). Excerpts from the south in architecture, V. B. Canizaro (Ed.), *Architectural regionalism: Collected writings on place, identity, modernity and tradition* (s. 52-53). Princeton Architectural Press.
- Mumford, L. (1947). The skyline (Bay Region Style), Joan Ockman (Ed.), *Architecture Culture: 1943-1968*, Rizzoli, (s. 107-110).
- Newcomb, R. (1951). Regionalism in American architecture, V. B. Canizaro (Ed.), *Architectural regionalism: Collected writings on place, identity, modernity and tradition* (s. 80-96). Princeton Architectural Press.

- Özkan, S. (1985). Regionalism within modernism, V. B. Canizaro (Ed.), *Architectural regionalism: Collected writings on place, identity, modernity and tradition* (s. 80-96). Princeton Architectural Press
- Özkan, S. (2021). Bağlam. B. Altınışık (Ed.), *Mimarların dilindekiler, Arredamento Mimarlık*, (344), (55).
- Özten, Ü. ve Anay, H. (2017). Bağlamsalcılığın iki yüzü: tepeleri ve vadileri pahlanmış bir dünyada bağlamsalcılık hususuna yeniden bir bakış, *Megaron 12*(1), 57-66.
- Sabatino, M. ve Pagano, G. (2010). Documenting rural architecture, *Journal of Architectural Education* (1984-) 63(2), 92-98.
- Ricoeur, P. (1965). Universal civilization and national cultures. V. B. Canizaro (Ed.), *Architectural regionalism: Collected writings on place, identity, modernity and tradition* (s. 42-56). Princeton Architectural Press
- Rossi, A. (2006). *Şehrin Mimarisi*, çev: Nurdan Gürbilek, Kanat Kitap.
- Rossi, U. (2018). *Gio Ponti and Bernard Rudofsky: An inevitable encounter. Gio Ponti; archi-designer*. Silvana Editore, (s. 96-99).
- Rowe, C. ve Koetter, F. (2019). Mimarlıkta bağlamsalcılık tartışmasına bir bakış. Ü. Özten (Ed.), *Mimari bağlamsalcılık II* (s. 62-78). Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi Yayınları.
- Rudofsky, B. (1964). *Architecture without architects; non-pedigreed architecture*. MoMa Pub.
- Rudofsky, B. (1977). *The prodigious builders; notes toward a natural history of architecture with special regard to those species that are traditionally neglected or downright ignorant*, Harcourt Brace Jovanovich Pub.
- Schulz, C. N. (1991). *Genius loci. Towards a phenomenology of architecture*. Rizzoli.
- Schumacher, T. L. (1971). Bağlamsalcılık: Kentsel idealler ve deformasyonlar., H. Anay ve Ü. Özten (Ed.), *Mimari Bağlamsalcılık* (s. 20-30). Osmangazi Üniversitesi Yayınları.
- Speck, L. W. (1987). Regionalism and Nationalism in Architecture. V. B. Canizaro (Ed.), *Architectural regionalism: Collected writings on place, identity, modernity and tradition* (s. 102-110). Princeton Architectural Press.
- Stierli, M. (2007). In the Academy's garden: Robert Venturi, the grand tour and the revision of modern architecture, *AA Files* 56, 42-63.
- Stuart, C. (1974). Fiziksel bağlam/kültürel bağlam: Tümünü kapsamak. H. Anay ve Ü. Özten (Ed.), *Mimari Bağlamsalcılık*, (s. 30-62). Osmangazi Üniversitesi Yayınları.
- Tanyeli, U. (2012). Yer, yer-olmayan, Naziler, Augé ve akla getirdikleri, *Arredamento Mimarlık* (257), 106-111.

Theocharopoulou, I. (2010). The vernacular and the search for a true Greek architecture. J. F. Lejeune ve M. Sabatino (Ed.), *Modern architecture and the Mediterranean; vernacular dialogues and contested identities* (s. 110-130). Routledge Publications.

Toorn, R. V. (2004). Hayallerin sonu mu? Güncel Hollanda Mimarlığında Gerçeklik Tutkusu ve Bunun Sınırları. A. Krista Sykes (Ed.), *Yeni Bir Gündem İnşa Etmek* (s. 249-269). Kür Yayınları.

Ultav, Z. T. ve Sahil, S. (2004). Hassan Fathy mimarlığı'nda tasarım ilkeleri üzerine eleştirel bir inceleme, *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi* 19(4), 365-374.

Venturi, R. (2017). Mimari kompozisyonda bağlam. H. Anay (Ed.), *Mimari bağlamsalcılık II* (s. 62-78). Osmangazi Üniversitesi Yayınları.

İnternet Kaynakları

N. Salingaros (2022, 11 Ekim). Unified architectural yheory: Chapter 6. *ArchDaily*, <https://www.archdaily.com/530829/unified-architectural-theory-chapter-6>

ArchNetworkTr (2022, 11 Ekim). Franke tasarım buluşmaları 'bağlamı icat etmek' Heval Zeliha Yüksel, Uğur Tanyeli, Melike Altınışık, [Youtube], https://www.youtube.com/watch?v=GHTPuUMZRjE&ab_channel=ArchNetworkTr